

УДК 026/027(477.83/.86):001(497.11)(092)

І. Олексів

*Львівська національна
наукова бібліотека ім. В. Стефаника*

**НАУКОВА СПАДЩИНА СЕРБСЬКОГО ВЧЕНОГО
С. НОВАКОВИЧА (1842–1915) У КНИГОЗБІРНЯХ
ГАЛИЧИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-СЕРБСЬКИХ
КНИЖКОВИХ ВЗАЄМИН ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Висвітлено постать видатного сербського діяча, вченого, політика та дипломата С. Новаковича, подано характеристику його праць, що побутують на теренах Галичини, а також розкрито шлях їхнього надходження до книгозбірень. На підставі розвідок ученого розглянуто основні напрями його наукової діяльності.

Ключові слова: сербська книжкова спадщина, С. Новакович, дарчі написи, приватні бібліотеки, галицькі культурні діячі, книгообмін.

У контексті досліджень, пов'язаних зі створенням національних бібліографій, особлива увага науковців (літературознавців, істориків, книгознавців) спрямована на пошук інформації про склад та зміст писемної спадщини національними мовами в світі. Оскільки провідну роль у цьому напрямі виконують бібліотеки, насамперед, ті, у чиїх фондосховищах зберігаються документи, що висвітлюють національно-культурні здобутки різних народів, то саме їхні зібрання становлять підґрунтя в справі популяризації окремих книжкових культур у чужомовному середовищі в контексті ще маловідомих аспектів міжнародних культурних зв'язків.

Акцент саме на сербській книжковій спадщині зумовлений багатоманітністю в чому схожою історичною долею, давньою спільною писемною традицією двох народів, які, не маючи спільного кордону, змогли впродовж віків підтримувати культурні та освітні стосунки, що міцніли чи послаблювалися залежно від конкретних історичних умов [9].

Серед масиву сербських видань, що зберігаються в книгозбірнях Галичини, виокремлення і представлення наукової спадщини сербського вченого та громадського діяча К.-С. Новаковича видаються нам актуальними з огляду на його внесок у розвиток українсько-

сербських культурних взаємин, через налагодження книгообміну з галицькими науковими культурно-просвітницькими інституціями та популяризацією української літератури в сербському середовищі. Відомий український літературознавець М. Гольберг назвав К.-С. Новаковича пропагандистом української літератури і мав цілковиту рацію, адже в другій половині XIX ст. саме він був головним ініціатором процесів українсько-сербської культурної співпраці [5, с. 12].

Окрім того, як слушно зауважив В. Попик (щоправда, в контексті українсько-російських взаємин), великим конструктивом для сучасних історичних досліджень є вивчення і аналіз українських міжкультурних зв'язків і взаємодій крізь призму біографістики [36].

Постать одного з найбільших сербських учених другої половини XIX – початку XX ст. Кости Стояна Новаковича залишається на сьогодні «terra incognita» для українського соціуму (за винятком фахівців в галузі славістики). Значно краще висвітлена його громадсько-політична та наукова діяльність в російській історіографії [10]. Окрім того, що проблематика російсько-сербських відносин завжди була актуальною для російських досліджень, свою позитивну роль тут відіграла й дипломатична місія, з якою С. Новакович перебував у Петрограді в 1900–1905 рр. Сумлінно виконуючи покладені на нього обов'язки, сербський вчений використовував кожную нагоду, щоб попрацювати в російських архівах та бібліотеках, розшукуючи та вивчаючи цінні матеріали, що мали стосунок до історії Сербії та інших південнослов'янських земель. Праці К.-С. Новаковича були відомі видатним російським філологам та історикам і використовувалися ними для написання власних монографічних досліджень [7].

У Галичині за науковою діяльністю сербського вченого уважно стежив відомий письменник, учений, громадський діяч Іван Франко і достатньо часто покликався на результати його досліджень у своїх наукових студіях. Про високий авторитет С. Новаковича як науковця в І. Франка свідчить і факт наявності його видань у приватній бібліотеці українського літературознавця та епістолярна спадщина останнього [4]. Так, у листі до М. Драгоманова від 14 січня 1893 р. І. Франко запитує адресу С. Новаковича для сербської виписки [40]. В іншому випадку (лист від 22 серпня 1891 р.) просить допомогти придбати одну з фундаментальних праць Новаковича «Історія сербської літератури» (1868, 1871) [5, с. 38]. У своїх публікаціях І. Франко часто згадував сербського вченого як видатного дослідника апокрифів та старослов'янського письменства.

Український політик, громадський діяч Олександр Барвінський у своїх «Споминах» розповідав про своє листування з діячем сербського відродження Ст. Новаковичем, називаючи його щирим й дуже прихильним до русинів. „Він сербам пояснює нашу справу на нашу користь, навчився нашої мови і багато дечого з Вовчка і Шевченка поперекладав на сербське, і з Стороженка, Гоголя і и[нших]. Дуже працювятий і щирий чоловік” [2, с. 99, 135–136, с. 214].

Через С. Новаковича О. Барвінський отримував сербські книжки, часописи. Їхнє листовне спілкування загалом, хоч і з перервами, тривало понад десять років. Особисто познайомитись їм не пощастило, хоча можливість була. «При нагоді перенесення мощей словінського філолога Копитара (до Любляни) і В.С. Караджича (до Београду) з Відня (обидва були там поховані), на сім торжестві, де заступав я Наукове товариство імені Шевченка, бачив я Ст. Новаковича, котрий мав на кладовищі промову по сербськи. Після торжеств був я у нього, але не застав, бо він зразу виїхав» [2, с. 99 (у примітках)].

Коротеньку біографічну довідку про сербського діяча знаходимо в «Українській загальній енциклопедії», де він представлений, передусім, як літератор, а також славіст, бібліограф, поет, письменник, член багатьох слов'янських академій та НТШ, політичний діяч [39].

Розгорнута довідка про життєвий та творчий шлях з акцентом на наукову діяльність видатного сербського діяча другої половини ХІХ ст. зберігається в документах управи Наукового товариства ім. Шевченка, що знаходяться в Львівському історичному архіві [43]. Згодом цей матеріал про особу С. Новаковича з незначними змінами та його світлиною було опубліковано в «Хроніці Наукового товариства імені Шевченка» [42].

У більшості українських радянських довідкових видань інформація про С. Новаковича відсутня. В цьому контексті можемо лише згадати про гасло з Шевченківського словника (1977) [33]. Серед сучасних досліджень варто відзначити публікацію Орел Ю., присвячену аналізу праць С. Новаковича про Перше сербське повстання і висвітленню значення його творів для розвитку югославської історіографії ХХ ст. [35].

Отже, недостатнє висвітлення персоналії сербського вченого та громадського діяча, палкого прихильника української культури в українській науці і наявність в галицьких книгозбірнях низки його праць, які в комплексі ще не становили об'єкт історико-книгознавчого дослідження, обумовили вибір теми.

Мета даного дослідження – на підставі наукових праць С. Новаковича розкрити персоналію вченого та основні напрями його наукової діяльності в контексті українсько-сербських книжкових зв'язків.

Коста Стоян Новакович народився у Шабаці в листопаді 1842 р. в скромній ремісничій родині переселенців з Боснії та Герцеговини. У рідному місті закінчив початкову школу і перші чотири гімназійні класи, а три наступні – в Белграді. Під час навчання в гімназії Шабаца Новаковичу пощастило мати прекрасного вчителя – видатного історика, професора, ректора Великої школи (1878/79–1880/81) С. Бошковича [38], який відіграв вирішальну роль у продовженні освіти обдарованого студента. Після закінчення гімназії 1860 р. юнак вступив до ліцею в Белграді, де студіював право і філософію, відвідуючи лекції видатних науковців свого часу: Й. Панчича, Я. Шафарика, Д. Даничича та ін. У студентські роки С. Новакович проявляв активну громадську діяльність: заснував з товаришами рукописну газету, яка виходила двічі на тиждень у дні, вільні від занять, а також належав до співзасновників Студентського літературного товариства. Товариство мало досить суворі правила членства: обов'язком кожного члена було щотижневе виконання певного обсягу перекладу або написання оригінального тексту. Воно проіснувало до 1861 р., і впродовж цього періоду його учасники провели близько 50 засідань, де було заслухано і обговорено значну кількість студентських доповідей та повідомлень. Деякі члени товариства в майбутньому стали відомими вченими та громадськими діячами.

1862 року впродовж навчання в ліцеї юнак на хвилі національного піднесення, що охопило сербське суспільство в 60-х роках XIX ст., змінює своє «несербське» ім'я Коста на «сербське» Стоян. Цей вчинок був викликаний передусім духом романтизму, який панував серед молоді Сербії. Сербські романтики, окрилені ідеєю Ж.-Ж. Руссо, почали сповідувати культ простого народу, надаючи йому найвищих моральних, духовних та національних рис. Пропагується зміна звертання «господин, господзя» на «брате Сербє, сестро Сербко», відмова від ввічливої форми «ви» на користь «ти», повернення до народних назв релігійних свят замість церковних (Вознесеніє–Спасовдан, Рождество–Божич, Воскресеніє–Ускрс тощо). Новонародженим дають народні імена, проти яких раніше гостро виступала церква, а ті, хто при хрещенні отримали церковні імена, змінюють їх на народні. Окрім С. Новаковича, нові імена взяли собі такі відомі літератори, як Бранко (Алексіє) Радічевич, Джура Даничич (Джордже Попович),

Милан (Яничіє) Кујунджич. Після 1862 р. Новакович свої праці підписує лише зміненним іменем Стоян, яке зберіг до кінця життя.

Отримавши диплом, С. Новакович, на протипагу усталеним тогочасним традиціям, відмовився продовжувати навчання за кордоном і вступив на державну службу, де спочатку отримав місце чиновника при Міністерстві фінансів, а невдовзі став писарем в Державній друкарні. На державній службі Новакович зробив блискавичну кар'єру. Уже в 1875 р. став міністром освіти в кабінеті Й. Рістича. Згодом на аналогічну посаду його обирали тричі на різний термін. У сукупності міністром освіти С. Новакович був понад п'ять років. Окрім того 12 років провів на дипломатичній службі: двічі представляв свій край у Константинополі (1886–1891, 1887–1899), в Парижі (1900) і в Петрограді (1900–1905). У статусі державного діяча С. Новакович багато зробив для реформи освіти в Сербському королівстві, видав сотні постанов та декретів, підготував кілька законопроектів тощо. Найбільшим своїм досягненням у політиці С. Новакович вважав прийняття закону про обов'язкове навчання і продовження його терміну від 4 до 6 років (1882). Автор так пишався цим законом, що навіть вніс його до своєї бібліографії. Впродовж усієї політичної діяльності С. Новакович сприяв розвитку Великої школи (попередниці університету), Національного театру, бібліотек, шкіл та релігійних установ [48].

Оригінальні політичні та законодавчі матеріали сербського діяча, на жаль, до Галичини не потрапили, натомість добірка його наукових праць у хронології представляє основні напрями п'ятдесятилітнього доробку сербського вченого.

Наукову діяльність С. Новакович розпочав як філолог. Ще студентом він опублікував працю про німі голосні старослов'янської мови Ђ і Ђ, яка ознаменувала початок його наукових студій. Згодом молодий науковець захопився історією літератури. Усвідомлюючи катастрофічність ситуації, що склалася в сербській літературі з монографіями з історії літератури, С. Новакович узявся заповнювати цю прогалину численними працями, які друкувалися у виданнях Югославської академії в Загребі та Сербського наукового товариства у Белграді. Результатом напрацювань стали дві книжки, опубліковані буквально одна за одною: «*Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу*» [22], з додатком: таблицями відмінностей між старослов'янською, сербсько-словенською та русько-словенською редакціями сербської мови та прикладами

старослов'янської мови, і значно більша за обсягом – «*Историја српске књижевности: преглед угађен за школску употребу*» [21], а невдовзі перевидання 1871 р. «*Српске књижевности: преглед угађен за школску употребу*» [28].

Ця велика синтетична праця, добре розроблена методологічно, хоча, на думку Й. Деретича, дещо монотонна, загалом була надзвичайним явищем у сербському літературознавстві. Неоціненна заслуга видання полягає, передусім, у спробі автора подати в цілісності процес сербського літературного поступу [8]. З огляду на новизну викладу матеріалу та значимість для історії сербської літератури та сербської науки, розвідка посіла гідне місце в сербській науці, вставши на один щабель з граматику сербської мови В. Караджича та історіографією Й. Раїча. Обидва видання зберігаються у фонді відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ).

Наукова спадщина С. Новаковича в галузі історичного літературознавства не обмежується згаданими виданнями. Ґрунтовно вивчаючи старовинні рукописи, він прагнув науково довести існування світської романтичної літератури в середніх віках сербського побуту. Результати своїх досліджень, а інколи й оригінальні апокрифічні тексти вчений оголошував друком у виданнях Сербського наукового товариства та Югославської академії наук. З-поміж низки розвідок цього циклу треба згадати про такі, як: «*Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности*» [25], «*Први основи словенске књижевности међу Балканским словенима. Легенда о Владимиру и Косари*» [23], «*Ваарлам и Иоасаф. Прилог к познавању упоредне литер. историје и хршићанске белетристике у Срба, Бугара и Руса*» [16].

Остання праця викликала найбільше зацікавлення в наукових колах Сербії і Галичини. Високо оцінив працю І. Франко, вказуючи на заслуги слов'янських учених, зокрема С. Новаковича, у вивченні і публікації нечисленних південнослов'янських рукописів роману, що здебільшого збереглися лише у фрагментах. «*Дуже важливим є шишатовачький рукопис, написаний в 1518 р., який С. Новакович порівняв з іншими текстами і частково опублікував...*» [41].

У своїй розвідці І. Франко покликається на публікацію С. Новаковича, надруковану в «*Гласнику српског ученог друштва*» (далі – ГСУД) (Белград, 1881). Окрім вказаного джерела, у відділі рідкісної книги (далі – РК) ЛННБУ зберігається окрема відбитка згаданої розвідки сербського філолога, що потрапила в бібліотеку з

фондами Народного Дому. На титульному аркуші видання в назві пропущене слово «історія», вписане від руки автором. Відкривається змістом, який в більшості сербських видань ХІХ ст. традиційно мав назву «*Где є шта*». (Принагідно зазначимо, що при укладанні систематичного каталогу власної бібліотеки І. Франко так само у заголовку використав цю назву «*Де є що*») [5, с. 37].

Увесь матеріал С. Новакович структурував за п'ятьма розділами, з яких перший «Письменник і історія написання твору» знайомить читача з побутованням літературної пам'ятки середньовіччя в різних народів, яку, з огляду на мову тексту різних редакцій, відносять до окремих літератур середньовіччя. У двох варіантах твір читали слов'яни східного і західного обрядів. Далі автор намагається обґрунтувати причини надзвичайної популярності пам'ятки, яку не можна вважати суто релігійною, швидше «еретичною», оскільки це легенда про вигаданих персонажів і як зразок апокрифічної літератури мала б бути заборонена церквою. Своім збереженням у первинному вигляді оповідка завдячує, на думку автора, чіткому моральному спрямуванню і силі християнських повчань. Домінантами твору є возвеличення християнства як найкращої і єдино правдивої віри, покликаної боротися з безбожністю, та глорифікація чернецького життя як особливого блаженного стану людського буття.

Окрему увагу С. Новакович зосередив на з'ясуванні авторства пам'ятки, ставлячи під сумнів усталену думку, що існувала впродовж усього середньовіччя, про відомого церковного письменника, творця християнської догматики Йоанна Дамаскина як автора на підставі писемних джерел ХІІІ ст. С. Новакович мав сумніви щодо авторства, покликаючись на грецький текст і старослов'янський переклад, де йдеться лишень про Йоанна-монаха. Тільки в пізніших латинських і слов'янських перекладах згадується ім'я Йоанна Дамаскина. С. Новакович також звертав увагу безпосередньо на зміст твору, який, незважаючи на релігійне спрямування, все-таки більше нагадує твір поезії. А цей жанр був зовсім невластивий для такого серйозного і розважливого письменника, яким був Йоанн Дамаскин. Подальший зміст книжки визначає джерела твору шляхом аналізу кожної притчі та з'ясування її походження. З усього видання саме перший розділ, на нашу думку, наповнений інформацією, прийнятною для пересічного читача, подальші ж розділи (Шишатовський рукопис, «Повість про Варлама і Йосафата у старослов'янській редакції») призначені для вузького кола науковців.

Перебуваючи на посаді професора сербської мови та літератури Белградської гімназії, С. Новакович відчув гостру нестачу навчальної літератури і серйозно взявся за написання шкільних підручників з сербської мови та літератури, граматики та хрестоматії, які згодом неодноразово перевидавалися. Найважливішою прикладною філологічною працею вченого вважається шкільна грамика літературної мови «*Српска грамика*», в якій автор зібрав, систематизував і подав у доступній формі як цілісний твір напруцювання своїх учителів Ф. Міклошича і Д. Даничича.

Примірник, що зберігається у відділі РК ЛННБУ (друге видання 1902 р.), викликає окреме зацікавлення не лише як результат наукової праці сербського вченого, а ще й як власність українського філолога, вченого-славіста І. Свенціцького (1876–1956). Форзаци видання списані ретроспективною бібліографією сербських грамастик і словників, серед яких – оригінальні праці С. Новаковича [37], Д. Даничича [6], Т. Маретича [46], Івековича [45], видання Югославської академії наук [47], переклад згаданого підручника російською мовою, а також посібники та словники сербської мови російських авторів [13].

Окрім оригінальних видань сербського вченого, в ЛННБУ зберігаються кілька перекладів, серед яких – зазначена на форзаци книжки «*Грамматика сербского языка*». [18]. Російський перекладач праці С. Новаковича А. Григорьев у передмові, яку назвав «вместо предисловия», вказав на причини, що спонукали його до перекладу саме цього твору. З метою популяризації вивчення сербської мови в російському суспільстві, автор вирішив перекласти одну з існуючих на той час сербських грамастик і обрав, на його думку, кращу. Перевагами граматики Новаковича він вважав її змістовність та доступність подання матеріалу. Перекладач зробив деякі зміни в праці сербського автора: вилучив загальновідомі, на його погляд, факти, виключив другу частину, присвячену аналізу утворення основ, а натомість доповнив підручник короткою хрестоматією зі зразками давньої і нової сербської літератури та невеличким словником. Примірник у задовільному стані збереженості, до відділу РК ЛННБУ потрапив із книгозбірні І. Свенціцького.

Низка статей і розвідок про загальні теоретичні проблеми філології та конкретні питання історичного мовознавства посіла гідне місце в сербській мовознавчій науці та сприяла науковому дискурсу з проблематики сучасної сербської мови та історії її

розвитку. Серед праць окресленої тематики, наявних у фондах ЛННБУ та наукової бібліотеки Національного університету імені І. Франка, можемо виокремити «*Примери књижевности и језика старога и српскогословенскога*» [24], «*Акценти штампаних српско-словенских књига црногорских и млетачких*» [15]. Стан збереженості останнього примірника, в якому обкладинка водночас є й титульним аркушем, свідчить про те, що книжка була у вжитку мало з огляду на вузькість наукової проблематики змісту.

1869 року С. Новакович покидає Белградську гімназію і займає посаду бібліотекаря Національної бібліотеки та хранителя Музею в Белграді і, з властивою йому наполегливістю, займається вивченням та дослідженням науки бібліології та її об'єкта – книги. Завдячуючи опублікованим бібліографічним працям, наприкінці 1869 р. С. Новакович отримав посаду директора Національної бібліотеки у Белграді, на якій перебував до кінця 1874 р. (з перервою у 1873 р). У такому статусі сербський діяч подорожує Європою, переймаючи досвід організації діяльності іноземних бібліотек та музеїв. З діяльністю Новаковича, за висловом Д. Бараца, розпочався якісно новий період розвитку сербської бібліології як науки. Вчений зосередився на дослідженні культурної писемної спадщини через фіксування та описування ретроспективної і поточної бібліографії сербських джерел кирилицею та латинкою та забезпечення законодавчої бази для розвитку бібліотечної справи (обов'язковий примірник, статус працівника бібліотеки та музею) [1].

Проаналізувавши репертуар фонду Національної бібліотеки, С. Новакович зробив висновок про погану укомплектованість виданнями з технічних галузей, славістичною літературою, а щодо окремих наук – і цілковиту відсутність видань.

Найважливішим твором цього періоду є «*Српска библиографија 1741–1867 р.*» [26]. Книжка містить лише сербський матеріал, оскільки хорватську бібліографію в той час вже видав у Загребі І. Кукулевич. До того ж у Белграді С. Новаковичу бракувало матеріалів для укладання хорватської бібліографії. Згодом сербський вчений продовжив свою працю, зібравши бібліографію до 1876 р., долучаючи і хорватські видання. Окреслене джерело є складовою багатьох наукових книгозбірень Львова, почасти і в кількох примірниках (до прикладу, у ЛННБУ їх – три).

У руслі краєзнавчої бібліології написана праця «*Српска књига. Њени продавци и читаоци у XIX веку*» [27], в якій С. Новакович

«на зорі ХХ ст. розглянув і записав» основні віхи історії сербської книжки від середніх віків до кінця ХІХ ст. і визначив роль та завдання друкованого слова в сербському літературно-просвітньому розвитку. У праці, насиченій цікавим фактажем, зокрема описом перших літературних осередків, висвітленням складу сербської читацької аудиторії та її літературних уподобань, перших видавців сербських книг, способів розповсюдження видань, автор мав намір представити книжку як засіб духовного національного об'єднання народу, який в його час перебував під владою різних імперій. Тож, на думку С. Новаковича, саме друковане слово, яке не має кордонів, покликане оповістити сербам про те, що вони є «рівноправними членами загальнолюдської спільноти, тож як люди і народність теж мають права» [27, с. 4].

Книжка складається зі семи розділів та додатку, де відображено стан передплати на різні сербські видання. Значну увагу приділено висвітленню процесу організації книжкової торгівлі, персоналій видавців та розповсюджувачів книг, успіхів та невдач цих починань.

До розвідок бібліологічно-краєзнавчого циклу наукової спадщини вченого належить доповідь «*Српски историјско-етнографски музеј*» [29], яка зберігається у ЛННБУ окремим відбитком з ГСУД (*Гласник Сербског ученог друштва*). У ній С. Новакович вперше в сербській науці висвітлив роль та значення трьох інституцій – бібліотеки, архіву та музею – в збереженні культурної спадщини Сербії. Учений вважав, що для ґрунтовного дослідження минувшини народу у всіх її проявах необхідне функціонування добре укомплектованої бібліотеки, історичного архіву та історико-етнографічного музею як осередку наочної реконструкції особливостей народного життя та побуту. Зосередивши увагу на останній інституції, С. Новакович послідовно й методично виклав своє бачення структури музею, тематики експозицій. Найдоцільнішим принципом систематизації експонатів учений вважав хронологічно-етнографічний: представлення окремого регіону в історичному розвитку. Такий спосіб класифікації, на думку С. Новаковича, мав сприяти збільшенню історичної ваги та наукового значення зібрань [29, с. 9].

Наукові студії С. Новаковича посіли вагоме місце і в історичній науці. Важливість і необхідність дослідження історії сербський вчений обґрунтував у своєму заповіті нащадкам 1913 р.: «Сьогодні маємо споглядати минуле лише для того, щоб усвідомлювати і не повторювати наших власних помилок. Вчімося рухатися назустріч новим во-

гням цього століття й наслідуймо приклади великих народів і цивілізацій. Це єдиний правильний шлях до нашого порятунку» [44].

Історичні розвідки С. Новаковича вирізнялись ґрунтовністю викладу матеріалу, глибиною концепцій та потужною джерельною базою дослідження і охоплювали різноманітні аспекти минулого південних слов'ян. Проте особливу увагу вчений зосереджував на проблематиці розвитку сербського середньовічного феодального суспільства і відродження державності в ХІХ ст.

У результаті багаторічної титанічної праці в історично-філологічній площині з джерелами: середньовічними грамотами, законами, агіографічними та апокрифічними списками, хроніками, С. Новакович збагатив сербську історичну науку такими публікаціями, як «Законник Стефана Душана цара српског 1349 и 1354» [19], «Законска споменица српских држава средњег века» [20], «Византијски чинови и титуле у српским земљама ХІ–ХV века» [17], «Удава самовласно апшење за дуг у староме српском законодавству и у народним обичајима. Прилог к познавању средњовековног парничког поступка у Србији» [31] та ін. Окремі з них і до сьогодні не втратили своєї актуальності і активно використовуються сучасними дослідниками середньовічної сербської історії. До прикладу, друге видання «Законника цара Душана» (першу публікацію кодексу, обсягом у 129 сторінок, учений здійснив у 1870 р.), яке С. Новакович опублікував на основі призренського списку зі значними доповненнями, адаптацією складних для розуміння статей та численними коментарями, було і залишається незмінним атрибутом до вивчення публічного, карного та звичаєвого права, також соціального життя народу в середньовічній сербській державі*.

У збірнику «Законски споменици српских држава средњег века», опублікованому як окреме видання Сербської королівської академії, С. Новакович дослідив статuti сербських володарів Венеціанської республіки та Дубровніка, законодавчі документи на спадкове володіння приватною нерухомістю, статuti монастирів, листи, грамоти та інші правові акти сербської середньовічної держави. Надрукований корпус правових актів, які сербський вчений збирав упродовж 27 років, без огляду на певні недоліки, активно вико-

* Законник цара Стефана Душана – найважливіший правничий документ середньовічної Сербії, ухвалений собором, який відбувся 1349 р. у м. Скопле.

ристовують в своїх дослідженнях науковці різних спрямувань – філологи, історики, правники.

Розвідка *«Хералдички обичаји у Срба»* [30] вводить галицького читача в ще одну площину наукового доробку великого історика своєї доби – дослідження геральдики сербського середньовіччя. Праця є результатом трирічних досліджень, зумовлених розпорядженням короля Мілана про створення зразка герба для оновленого королівства. До виконання поставленого завдання С. Новакович підійшов із властивою йому відповідальністю: ґрунтовно опрацював джерела та літературу про сербську геральдику від початку XVII ст., пояснив походження слова «герб», історію появи геральдичних звичаїв в Європі та впровадження їх у середовище сербської властели, дослідив зразки гербів, що збереглись на сербських монетах та печатках раннього середньовіччя, а також герби оновлених балканських держав, простежив історію геральдичних звичаїв від витоків до занепаду держави. Опрацьовані відомості науковець опублікував у згаданій праці, яка вийшла друком 1884 р. в Белграді накладом 50 примірників.

Незважаючи на раннє зацікавлення новою сербською історією, фундаментальні праці з дослідження національної революції (1804–1830), турецького царства напередодні повстання 1774–1804 рр., відродження сербської держави С. Новакович написав вже в похилому віці. З п'яти книг, виданих ученим за чотири роки, до Галичини потрапило лише дві: оригінальний твір *«Уставно питање и закони Карађорђева времена. Студија о постању и развију врховне и средишње власти у Србији 1805–1811»* [32] та російський переклад *«Из дипломатической истории Сербии. Мир Петра Ичко. Попытка непосредственного соглашения Сербии с Турцией 1806–1807 гг»* [34].

Варто зазначити, що цій публікації, перекладеній як «этиюд член-корреспондента Ст. И. Новаковича», присвячено один з номерів 75-го тому «Сборника отделения русского языка и словесности императорской академии наук». У праці, надрукованій за розпорядженням Імператорської академії наук Санкт-Петербурга, сербський історик висвітлив постать Петра Ічко, дипломата і Константинопольського депутата першого сербського повстання, про якого «так мало відомо, а водночас, який так заслужив на визнання» [34, с. 1].

Автор подав відомості про життєвий шлях П. Ічко, його перебування на дипломатичній службі, представив текст договору з коментарем, розкрив його значення для сербської політики.

На думку С. Новаковича, П. Ічко був «саме той знаменитий чоловік, який своїх гострим розумом розпізнав і майстерно скористався зручною нагодою в Константинополі, щоб звести сербські справи в окрему формулу. В його формулі відтворено одну з фаз першого повстання» [34, с. 1–2].

Переговори Петра Ічка 1806 р. стали завершальною стадією усіх попередніх спроб укласти угоду між Портою і Белградським пашаликом. З огляду на те, що турки погодились на умови переговорів завдяки намаганням П. Ічка саме у 1806 р., досягнута домовленість отримала назву Мир П. Ічка. («Ичков мир»). І хоча через рік сербські старійшини розірвали мирну угоду, пам'ять про неї зберігалась в народі довгі роки. Цей договір, до певної міри, став програмним документом васальної Сербії.

Загалом бібліографія С. Новаковича складає понад 400 наукових розвідок та повідомлень, серед яких близько 50 – книги. У цьому контексті сербський науковець Д. Джоржевич, вдаючись до статистики, зазначав, що науковий доробок ученого в середньому становив одну монографію та вісім розвідок на рік. Іншими словами, він одноосібно виконував працю цілого інституту [12].

Книжки С. Новаковича були присутні в приватних бібліотеках як українських, так і польських галицьких учених, а також в книгозбірнях культурних осередків, редакцій, музеїв обох націй. Видання С. Новаковича зберігалися у приватних бібліотеках О. Огоновського, О. Барвінського, І. Свенціцького, А. Петрушевича, В. Копитчака, В. Семковича (сина відомого історика-медієвіста та редактора «*Kwartalnika Historycznego*» А. Семковича (1850–1923), Л. Зеновича. На обкладинці «*Историји српске књижевности*» зберігся дарчий напис «*Szanow[nej] redakcji Dziennika literackiego. Pisac*». Примірник пошкоджений: бракує верхньої частини титульного аркуша. Перевидання 1871 р. в значно кращому стані, зі збереженою на титульному аркуші провінієнцією книгозбірні І. Свенціцького та підписом власника книжки.

Великий відсоток книг С. Новаковича належав до Наукового товариства імені Шевченка (попередньо до «Просвіти»), дійсним членом якого вчений став за рік до смерті – 18 лютого 1914 р. [42, с. 28, с. 60–62].

Окремі книжки містять дарчі написи автора на зразок «*Szanow[nej] redakcji...od pisca*», «*Pani od autora*», «*Gospodinuza спомен на Београд*». Так, на титульному аркуші невеликого збірника доповідей

та повідомлень вченого під назвою «*С археолошке изложбе у Кијеву 21 августа 1874*» зберігся дарчий напис : «*Pani A. Barwińskiemu na pamiątkę od autora*», який свідчить про ближче знайомство галицького громадського та культурного діяча з сербським ученим [11].

Сербський діяч добре володів польською, російською, а також вивчав українську мову. Протягом свідомого життя намагався ширити відомості про свій край, його народ, традиції і водночас прагнув донести сербам культуру близьких слов'янських етносів, популяризував їхні літератури, перекладаючи кращі, на його думку, твори. Свої переклади з коментарями, в яких висловлював жаль з приводу слабкого зацікавлення сербської інтелігенції слов'янськими мовами, С. Новакович друкував у «Вілі» – часописі, котрий в сербських наукових колах вважався одним з кращих сербських літературно-просвітніх періодичних видань 60–70-х років ХІХ ст. [3].

На посаді секретаря Сербського наукового товариства, не полишаючи викладання в Белградській гімназії та працю в редакції «Вілі», С. Новакович знаходив час для кореспондування з львівськими науково-культурними закладами, видавництвами, бібліотеками з метою встановлення двосторонніх контактів у сфері книгообміну та культурної співпраці. У відділі рукописів ЛННБУ збереглося листування С. Новаковича, тодішнього секретаря Сербського наукового товариства із Закладом імені Оссолінських у Львові про започаткування книгообміну науковими та літературними виданнями, список відісланих до Львова сербських книг, квитанції бандеролей з Белграда [14].

С. Новакович належав до наймолодшої генерації науковців, які склали тріумфірат сербської національної науки на етапі її формування, розвитку та подальшого утвердження, оскільки був кращим учнем видатного філолога Д. Данічича – наступника, палкого прихильника і послідовника ідей сербського просвітителя В. Караджича.

Збірка праць С. Новаковича, що знаходиться в Галичині, складає незначний, але, без сумніву, якісний відсоток його наукового доробку, оскільки майже всі книги потрапили на українські терени через приватні контакти автора з галицькими культурними та громадськими діячами або шляхом книгообміну між культурно-просвітніми інституціями обох народів. Лише поодинокі видання було придбано через віденську (антикварна книгарня Карла Гельфа) та львівську (книгарня Яна Міліковського та Карла Вільда) книготорговельні мережі.

Збережена в Галичині наукова спадщина С. Новаковича є свідченням існування однієї з форм українсько-сербських культурних зв'язків, що знайшла своє відображення в колекціонуванні і популяризації книжкової продукції сербських письменників у галицькому соціокультурному просторі.

1. *Бараћ Д.* Основе теорије библиотекарства Стојана Новаковића. – [Електронний ресурс] /Д. Бараћ. – Режим доступу: 03:03:2007:http://www.comunikacija.org.yu/komunikacija/casopisi/glasnikNBS/II_1/d001/download.>—Заголовок з екрану. – мова серб.
2. *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – К., 2004. – С. 99, 135–136, 214. Там само. – С. 99.
3. *Вила.* Лист за забаву, књижевност и науку / уредио и издао Стојан Новаковић. – Београд, 1868. – Г. IV. – Бр. 12. – С. 274–295.
4. *Гольберг М. Я.* Південні слов'яни в особистій бібліотеці І. Я. Франка // Рад. літературознавство. – 1960. – Вип. 2. – С. 120–126.
5. *Гольберг М.Я.* *Іван Франко і українсько-сербські культурні зв'язки / М. Я. Гольберг.* – Л., 1991. – 141 с.
6. *Даничић Ђ.* Речник из књижевних старина српских. – Београд, 1863/4.
7. *Данченко С. И.* Русско-сербские общественные связи : 70–80 гг. XIX в. – М., 1989. – С. 117–120.
8. *Деретић Ј.* Историја српске књижевности. – 2–изд. – Београд, 1996. – С. 297.
9. *Див:* Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях (1837–2004). : матеріали до бібліографії. – К., 2005. – С. 70–84.
10. *Дмитриев П.А., Сафронов Г. И.* Из истории русско-югославянских литературных и научных связей. – Л., 1975. – 200 с.
11. Докладніше про взаємини О. Барвінського з С. Новаковичем див.: *Олексів І.* Листи Стояна Новаковича до Олександра Барвінського – документальне джерело до історії сербської книжки в Галичині в другій половині XIXст. // Народознавчі зошити. – Л., 2007. – Вип. 3/4. – С. 382–397.
12. *Борђевић, Д.* Портрети из новије српске историје. – Београд, 1997. – С. 116.
13. *Лавров П.* *Краткая сербская* граммати́ка, 1903 р.; *Лавровецкий.* Сербско-русский словарь. – СПб., 1870; *Кулабакин С.М.* Сербский язык, фонетика и морфология. Пособие к лекциям. – Харьков, 1915.
14. ЛННБУ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 54, оп. I, спр. 50, арк. 241–359.
15. *Новаковић С.* Акценти штампаних српскословенских књига црногорских и млетачких. – Београд, 1877. – 152 с.
16. *Новаковић С.* Ваарлам и Иоасаф. Прилог к познавању у поредне

литер. историје и хршићанске белетристике у Срба, Бугара и Руса / од – Београд, 1881. – 121 с.

17. *Новаковић С. Византијски чиновни и титуле у српским земљама XI-XV века. Приказано на састанку Академије Наука 11. фебруара, 1908. године. Видбитка без р.*

18. *Новаковић С. Грамматика сербскога језика.* – СПб., 1890. – 224 с.

19. *Новаковић С. Законник Стефана Душана цара српског 1349 и 1354.* – Београд, 1898. – 309 с.

20. *Новаковић С. Законски споменици српских држава средњег века. / прикупио и уредио.....* – Београд, 1912. – Т. 5. – 912 с. (Награђена из задужбине д-ра Н. Крестића).

21. *Новаковић С. Историја српске књижевности: преглед угађен за школску потребу.* – Београд, 1867. – XII, 327 с.

22. *Новаковић С. Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу.* – Београд, 1867. – 124 с.[4].

23. *Новаковић С. Први основи словенске књижевности међу Балканским словенима. Легенда о Владимиру и Косари. Културно-историјске студије.* – Београд, 1893. – VIII, 299 с. – (Српска Краљ. Акад.)

24. *Новаковић С. Примери књижевности и језика старог и српско-гословенскога.* – 3-е изд. прегл. и поправљ. – Београд, 1904. – 674 с.

25. *Новаковић С. Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности. Критички текст....* – Београд, 1878. – 150 с. – (Гласник ученог друштва ; Књ. 9, отд. 2.)

26. *Новаковић С. Српска библиографија за новију књижевност 1741–1867 / Саставио С. Новаковић.* – Биоград, 1869. – XXIV, 644 с.

27. *Новаковић С. Српска књига. Њени продавци и читаоци у XIX веку.* – Београд, 1900. – 118 с. Там само. – С.4.

28. *Новаковић С. Српске књижевности: преглед угађен за школску употребу.* – Београд, 1871. – 332 с.

29. *Новаковић С. Српски историјско-етнографски музеј.* – Београд, 1872. – 23 с. – Из Гласника српског ученог друштва. – Т. 34.

30. *Новаковић С. Хералдички обичаји у Срба. У примену у књижевности / од ...* – Београд, 1884. – 140 с.

31. *Новаковић Ст. Удава самовласно апшење за дуг у староме српском законодавству и у народним обичајима. Прилог к познавању средњовековног парничког поступка у Србији.* – Београд, 1892. – 19 с.

32. *Новаковић Ст. Уставно питање и закони Карађорђевог времена. Студија о постању и развију врховне и средишне власти у Србији 1805–1811.* – Београд, 1907. – 131 с.

33. *Новакович (Новаковић) Стојан // Шевченківський словник : У 2 т. – К., 1977. – Т. 2. – С. 53.*

34. *Новакович С. Из дипломатической истории Сербии. Мир Петра Ичко. Попытка непосредственного соглашения Сербии с Турцией 1806–*

1807 гг. – СПб., 1903. – 117 с. (В изд. АН СССР, отд. русского языка и словесности. Сборник. – Т. 75. – № 3).

35. *Орел Ю.В.* Ідея відродження сербської державності в працях Стояна Новаковича // Наук. зап. / Нац. у-т «Кієво-Могилянська академія». – К., 2004. – Т. 27 : Історичні науки. – С. 72–78.

36. *Поник В.І.* Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків // Українська біографістика. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.

37. Српска граматика за прве гимназије–реалне. – Београд, 1872.

38. Српски биографски речник. – Нови Сад, 2004. – Т. 1 : А–Б. – С. 759–760.

39. Українська загальна енциклопедія : Книга знання В 3 т. – Л. та ін., 1933. – Т. 2 : З–Р. – С. 866.

40. *Франко І.Я.* Зібрання творів : У 50 т. – К., 1981. – Т. 49. – С. 375.

41. *Франко І.Я.* Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія / Іван Франко // Збір. тв. : У 50 т. – К., 1981. – Т. 30 : Літературно-критичні праці (1895–1897). – С. 467–468.

42. Хроніка наукового товариства імені Шевченка у Львові : справозданє за час від 1/7 1914–1/7/ 1918 рр. – Л., 1918. – С. 78–85. – (Біографія Новаковича зі світлиною. члени-чужинці).

43. ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, спр. 389, арк. 3–20.

44. Цит. за : *Dordević D.* Portreti iz novije srpske istoriji. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 30:01:2011: http://www.suc.org/culture/library/Portreti/naucnici_u_politici/stojan.html. – Заголовок з екрану. – мова серб.

45. *Iveković.* Rječnik hrvatskoga jezika. – Zagreb, 1901

46. *Maretić T.* Gramatika illirska hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. – Zagreb, 1899.

47. Rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. – Zagreb, 1880; Диалектолошки зборник. – Београд, б.г. – Св. 1–2.

48. *Šašić B.* Znameniti šapdani i podrinci [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.suc.org/culture/library/Portreti/naucnici_u_politici/stojan.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 17 квітня 2010 р.

Summary

The personality of the famous Serbian scholar, politician and diplomat S. Novakovic was studied. His works that prevailed in the territory of Galicia were characterized, the ways of their accession to the libraries were observed. Based on the scholar's investigations, the main directions of his scientific work were analyze.

Key words: Serbian book heritage, S. Novakovic, donative inscriptions, private libraries, Galician cultural figures, book exchange.